

KISS VIKTOR

Ideológia, kritika, posztmarxizmus

KISS VIKTOR

Ideológia, kritika, posztmarxizmus

A baloldal új korszaka felé

Készült
a Politikatörténeti Alapítvány Társadalomelméleti Műhelyében
Kutatásvezető: Földes György

Megjelent
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

a Politikatörténeti Alapítvány és a Politikatörténeti Intézet

támogatásával

ISBN

Kiadja a Napvilág Kiadó Kft
www.napvilagkiado.hu
Első kiadás: 2018

© Kiss Viktor

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Minden jog fenntartva

Tartalom

ELŐSZÓ – SZELFI A SZELFIZŐ LÁNYOKKAL	9
BEVEZETŐ – A KRITIKÁTÓL A POLITIKÁIG	17
1. MIÉRT ÉPPEN IDEOLÓGIKRITIKA?	29
Az ideológia negatív, kritikai vagy pejoratív fogalma Marxnál és a marxizmusban	36
Az „ideológiakritikai paradigma” születése az ötvenes-hatvanas években	45
Az ideológiakritika posztmarxista nézőpontjai	59
2. A HAMIS TUDAT NYOMÁBAN – ERNESTO LACLAU ÉS AZ IDEOLÓGIKRITIKA REORGANIZÁCIÓJA	61
Marxizmus – privilégiumok nélkül	68
Artikuláció, identitás, diskurzus	74
Artikulációs kihívások – politikai logikák	81
Az antidemokratikus offenzíva és a radikális demokrácia nézőpontja	82
A populizmus kora: a népi identitások kialakulása a globalizáció időszakában	90
Radikális demokrácia, baloldali populizmus – és ami ezek után következik	94

3. „TUDJÁK, DE MÉGIS TESZIK” – SLAVOJ ŽIŽEK ÉS A VALÓS POLITIKÁJA	99
Marx, Lacan és a maszk átváltozása	102
Fétis, vagy szimptóma? A posztmodern kapitalizmus ideológiai alapdinamikája	109
A liberális korszak és az ideologikus cinizmus általánossá válása	117
A kapitalizmus mint ideológia: a poszttraumatikus szubjektum és az ideologikus fantáziák	123
A valós politikája? – Žižek az esemény és a cselekvés között	130
4. POLITIKA A SPEKTÁKULUM KORÁBAN – GUY DEBORD, JEAN BAUDRILLARD, DOUGLAS KELLNER ÉS AZ IDEOLÓGIA LÁTSZAT-VALÓSÁG-MODELLJÉNEK VÁLTSÁGA	139
A radikális társadalomkritika és a valóság váltsága	142
A spektákulum győzelme: a debord-i fordulat	146
Áru és forradalom	151
Jean Baudrillard a valóság sivatagában	156
Douglas Kellner és a megaspektákulum: a politika mint látványosság	166
5. A LÉT HATÁROZZA MEG A TUDATOT? – MICHEL FOUCAULT, GILLES DELEUZE, FELIX GUATTARI ÉS A POSZTIDEOLÓGIA	175
Az ideológia materialista modellje: alap, felépítmény, osztály, tudat	177
A posztideológia kettős jelentése	183
Michel Foucault: az igazság és a test politikája	195

A feminizmus és a fogyatékoselmélet foucault-iánus önkritikája	204
Gilles Deleuze, Felix Guattari és a vágy politikája	210
Axiomatizáció, skizokapitalizmus, felszabadulás: a deleuziánus baloldal horizontja	216
6. A HEGEMÓNIAELMÉLET POSZTMARXISTA RECEPCIÓJA	229
Antonio Gramsci mint a posztmarxizmus médiума	232
A posztmarxizmus és a szimbolikus fordulat: Cornelius Castoriadis, Claude Lefort és Manfred B. Steger a társadalmi képzeletről	242
Ellenhegemónia és képzelet: a globális korszak, mint a munkatársadalom vége?	250
A posztmarxizmus és a hegemón kultúra egymásra rakódó rétegei	257
Munkáskultúra, vagy fogyasztói társadalom? – A kulturális marxizmustól a posztmarxizmusig	259
Reziduális kultúra és ideológia: a thatcherizmus és az autoriter populizmus	263
Posztmodern: a késő kapitalizmus uralkodó kultúrája	268
Ellenhegemónia vagy antihegemónia? – Antonio Negri és John Holloway autonomizmusa	275
KRITIKAI IDEOLÓGIA VAGY IDEOLÓGIKRITIKA? – A BALOLDAL ÚJ KORSZAKA FELÉ (ZÁRSZÓ HELYETT)	287
A marxista ideológiától a posztmodern forradalomig? – A posztmarxista leszámolás ...	289

A radikális-forradalmi baloldal és a kritikai ideológia zsákutcája: ez már egy másik válság	299
Kommunizmus, semmi más: Karl Marx és a deskriptív kritika visszatérése	305
Tőkés társadalmak, politikai logikák	309
HIVATKOZOTT IRODALOM	317

ELŐSZÓ – SZELFI A SZELFIZŐ LÁNYOKKAL

Egy Sugar Land nevű texas-i kisvárost komoly kihívás elé állított a szelfik készítésének egyre inkább terjedő szokása. A problémát az jelentette, hogy a település főterén – hiába keresték az arra járók – semmi nem akadt, amivel fényképezkedhetek volna, így jobbára tanácstalanul és csalódottan odébbálltak. A város előjárói gondoltak hát egyet és – kapva egy amatőr művész felajánlásán – elhatározták, hogy kihelyeznek a polgármesteri hivatal épülete elé valamit, amivel mindenki igazán elégedett lesz majd: így készült el az azóta híressé vált szobor a két szelfiző lányról. Ez a történet szimbolikus értékű számomra, mert benne a maga tiszta formájában jelenik meg az a mechanizmus, amelyet az ideológiakritika inverciónak nevez: az emberek, akik korábban azért készítettek magukról fényképeket, hogy ezzel dokumentálják, hogy milyen érdekes helyeken is jártak, mit tettek, hogyan érezték magukat és kikkel voltak együtt, egyre inkább azért mennek el helyekre, azért keresnek érdekességeket, azért érzik jól magukat és azért találkoznak másokkal, hogy legyen miről fényképet készíteniük. A szelfi a szelfiző lányok bronzalakjával minden egyes exponálás azt illusztrálja, hogyan győzedelmeskedik az ideológia a valóság felett a kapitalizmus mindennapjaiban.

A fenti epizód azonban ezen túlmenően arra is alkalmas, hogy rávilágítson az ideológiakritika központi szerepét hangsúlyozó posztmarxista teoretikusok egyik elsődleges kiindulópontjára: a „posztmodern kapitalizmusban” (értve ez alatt azt a konstellációt, amely az ötvenes–hatvanas évektől kezdődően épült ki a nyugati világban, és „poszt-indusztriális világ”, „második modernség”, vagy „fogyasztói társadalom” fogalmakkal is szokás

jelölni) a radikális-forradalmi politika már nem érthető meg a gazdaság következményeként.

Ahogy Ernesto Laclau, a posztmarxizmus egyik első számú képviselője kifejti, a marxizmus alapvető hierarchiát tételezett fel a gazdaság, a politika és az ideológia szintje között. Bár a baloldal különféle irányzatai sok tekintetben vitáztak arról a kérdésről, hogy vajon a politika mennyire önálló a gazdasággal szemben – az ideológia másodlagos, alárendelt, vagy következmény jellegét Marx materialista történelemszemléletétől elválaszthatatlannak tartották. A posztmarxizmus programját többek között éppen az ez a szükségesség, hogy „drasztikus újragondolásra szorult ez a klasszikus triád” (Laclau, 2014: 19.).

A posztmarxizmus felülvizsgálja a gazdaság, a politika és az ideológia egymáshoz fűződő viszonyát, és arra a következtetésre jut, hogy egyrészt ezek többé nem különíthetők el egymástól, másrészt – és ez talán még ennél is fontosabb számukra –, hogy a három elem ma már elengedhetetlenül kiegészítendő a „társadalmi” szintjével: a társadalmival, amelynek artikulációja során az ideológia válik az elsődleges tényezővé, a gazdaság és a politika fölé kerekedve. A posztmarxizmus szerint a kapitalizmus többé nem hordozza önmagában saját immanens tagadását. Az irányzat legtöbb teoretikusa azért beszél a politikai gazdaságtan végéről, azt állítva, hogy nincs többé valamifajta elkülönülten működő kapitalista „gazdaság”, amely a radikális-forradalmi politikát megalapozhatná. Azt a középponti helyet, amelyet a termelés töltött be a politikával és társadalommal kapcsolatos korábbi megközelítésekben, ma a tág értelemben vett ideológiának kell átvennie. Vagy ahogy Jean Baudrillard ezt megfogalmazta; az embereket már nem a termelési viszonyok által nyomják el, hanem a kód segítségével, amely az ellenőrzés eszköze lesz „a fogyasztói társadalom valóságában, a hosszú ideig nyújtott oktatás közben, a végtelen személyes önfejlesztés és önmegvalósítás projektje során”. A kód révén, amit „a fejlett demokrácia minden

intézményében és hétköznapi gyakorlatában” terjesztenek és valóságossá tesznek (Baudrillard, 1975: 132.).

A baloldal kiindulópontja fél évszázada a radikális-forradalmi politika vereségének tézise. Az ideológiakritika általában maga is ennek igazolását szolgálja, hiszen vitathatatlan a kapitalizmus fennmaradásában és a rendszer elleni lázadás semlegesítésében az ideológia központi szerepe. Nem véletlen ezért, hogy e könyv megírása során elsősorban az ideológiakritika státusa érdekelt az új évezred radikális-forradalmi baloldalának újraalapozásában.

A kérdés: láthat-e mást a baloldal az ideológiakritikában, mint a radikális-forradalmi politika dekonjunkturájának bizonyítékát? Egyetértek Antonio Negrivel abban, hogy a radikális-forradalmi baloldal alapállását 1968 után a vereség tényének elemzése, szükségszerűségének magyarázata és okainak feltárása jellemezte – ez azonban tulajdonképpen a fennálló racionális igazolását jelenti akkor is, ha a különféle teoretikusok szándéka ennek éppen az ellenkezője. A radikális-forradalmi elmélet sajátos ellentmondásba került: miközben azt kereste, hogy hogyan található meg a siker elveszett útjait, hogyan jöhetne létre a vereség elméletéből ismét a győzelem politikája, mérhetetlen szellemi muníciót halmozott fel annak bizonyítására, hogy miért nem lehetséges mindez (Negri, 1982).

Fontos látnunk, hogy ez a vereségnarratíva annak köszönheti vonzerejét és szívósságát, és azért bocsátják meg olyan könnyen defetizmusát és paradox jellegét, mert alapvetően nosztalgikus jellegű. A baloldal – ahogy Stuart Sim erre Derrida alapján rámutat – a régi aranykor eljövételét reméli: a történelem visszatérését, amely újra a kommunizmus jövőtársadalmával kecsegtet, a politikai szubjektum eljövételét, amely méltó utóda lehet Marx proletárjainak, egy Lenin feltűnését, aki lefekteti a sikert garantáló új politikai szerveződés kereteit (Sim, 2009: 9.).

A mai baloldal nosztalgikus jellegét tovább erősíti egyfajta politikai- és értékonzervativizmus. Vagyis az aktivisták és értelmiségiek nagy többsége egyszerűen csak folytatni akarja a küz-

delmet a régi ügyekben, még ha cselekvése nem is lesz mérhető a korábbi időszak nagy elődeihez. Hiszen – vélik – a kizsákmányolás, az emberi szenvedés és a kapitalizmus következményei nemcsak globális szinten szörnyűbbek, mint valaha, de a problémák nemzetállami szinten sem tűntek el. Ennek köszönhető, hogy a radikális-forradalmi elmélet, reneszánszát éli a marxista és kritikai hagyomány, bizonyítandó mindenki számára, hogy szükség lenne a baloldal megerősödésére (Bauman, 1991).

A posztmarxizmus ebben a kérdésben gyökeres fordulatot hozott. Az irányzat teoretikusai egészen másként reagálnak a „baloldal válságára”, amennyiben kiindulópontjuk nem a baloldal veresége, hanem a kapitalizmus győzelme. Elméleteik alapvetően arról szólnak, hogy a kapitalizmus – a munkásmozgalom folyamatos politikai nyomására és a rendszer ismétlődő kríziseire reagálva – állandóan forradalmasította és megújította önmagát. Ez a folyamatos átalakulás azt eredményezte, hogy a hatvanas évek végére alapvetően változtak meg a rendszer jellemzői, működési mechanizmusai, problémái és konstellációi a kapitalizmus 19. századi változatához képest. A posztmarxista tudat egyik közös sarokpontjává vált például az ipari munkásosztály eltűnésének és a teljes foglalkoztatottság felszámolódásának tézise, ami szerint a baloldal korábbi korszaka véget ért, mert a „proletariátus nem a kapitalizmus sírásója többé” (Gortz, 1982). Az irányzat szerzőinek következtetése pedig általában az, hogy mivel a kapitalizmus megváltozott, új dimenzióba lépett, a nyugati életmód és tőkés gazdasági forma régi politikai kihívói vonzerejüket veszítették és anakronisztikussá váltak. Ebben kétségtelenül őket igazolta az idő, hiszen a munkásmozgalom, a kommunista és tömegpártok, a posztkolonialista és modernizációs szocializmusok, az avantgárd művészetek, a korai feminista irányzatok vagy éppen a szakszervezetek és a jóléti szociáldemokrata nézetek a nyolcvanas évek óta már csak önmaguk túlélőiként agonizálnak. Az elméletnek – álláspontom szerint – ebben a helyzetben nem újraélesztésük

módját kell keresnie, hanem azt, hogy mi léphetne a helyükbe az új körülmények között.

Munkám elemzéseim mögött az a posztmarxista feltételezés húzódik, hogy a kapitalizmus „győzelmét” lehetővé tevő mechanizmusok, technikák és logikák új radikális-forradalmi politika esélyeit is kínálják. A baloldali elmélet feladata feltárni ezeket és megtalálni (Gilles Deleuze és Felix Guattari fogalmát kölcsönvéve) a „szökésvonalakat” – mint ahogy egy hacker a virtuális teret konstruáló és kontrolláló kódmonstrum biztonsági résein bejutva átveszi az irányítást a folyamatok felett (Deleuze–Guattari, 1996). Az ideológia kérdése is ebben az összefüggésben tesz szert kiemelt jelentőségre, az ideológia kritikája lehetőséget kínál a posztmarxizmus triumfalista nézőpontjának kiaknázásához.

A posztmarxizmus ezzel napjaink „baloldali politikájának” legsúlyosabb torzulására kínál megoldást. Ahogyan Slavoj Žižek ezt *Resistance is Surrender* című írásában kifejti, a mai társadalomkritikai baloldal sikertelenségének elsődleges oka, hogy tevékenységének középpontjában követelések végtelen sorának felállítása áll a háború, a környezetvédelem, a fenntarthatóság; a nők elnyomása, a melegek jogai, a rasszok helyzete; a szociális egyenlőtlenségek, a fogyatékosok, a kirekesztés; az állam átalakulása, a szélsőjobboldali előretörés, az elitek összefonódása; a nagyvállalatok, a munkavállalók problémái, a harmadik világ szenvedése, a technikai fejlődés problémái, a fogyasztás és ezernyi más téma kapcsán. Ezek nevében azután megfogalmazza a globális kapitalizmussal szembeni radikális-forradalmi cselekvés igényét – anélkül, hogy hinne abban, hogy valóban teljesíthető lenne számtalan követelése; anélkül, hogy hinne az ellenállás megszervezhetőségében – elutasítás esetében pedig tudná, hogy a rendszer hogyan győzhető le. Ez a baloldaliság – mondja Žižek – nem lehet több valamiféle erkölcsi alapállásnál, amely radikális követelésekkel bombázza a fennállót, megadva neki a lehetőséget, hogy eldöntse, mi teljesíthető reálisan azok közül. Vagyis a radikális cselekvés nevében lemondás magáról a

radikális cselekvésről; az „ellenállás feladása” után pedig nem marad más lehetőség, mint az aktivizmus, a politikai cselekvés illúziója (Žižek, 2007).

Ezen a helyzeten csak a radikális-forradalmi baloldal paradigmaváltása segíthet: a „baloldali politika” során a „baloldaliság” helyett a „politikának” kellene a kiindulóponttá válnia. Vagyis le kell cserélni a baloldali követeléseket a ténylegesen létező baloldal követeléseire. Meggyőződésem, hogy a posztmarxizmus eltelt ötven éve fontos kapaszkodókat és szellemi muníciót kínál ehhez a fordulathoz.

BEVEZETŐ – A KRITIKÁTÓL A POLITIKÁIG

A posztmarxizmus képviselői szerint a kapitalizmus az 1960-as évektől gyökeres átalakult, ennek következtében érvényüket veszítették a marxizmus legfontosabb tézisei. Egyre kevésbé volt hihető, hogy a történelem szükségszerűen a kommunizmus irányába halad, vagy hogy az ipari proletariátus a nyugati társadalmakban egy mindent megváltoztató forradalom alanya lesz. Ráadásul egészen új jelenségek és folyamatok vártak magyarázatra, egészen új szereplők tűntek fel a politika színpadán (Therborn, 2010, Laclau–Mouffe, 1985). A korszak marxista értelmisége kétféle módon reagált erre a kihívásra. Voltak, akik úgy gondolták, hogy a megújuláshoz a korábbi teoretikus keretek aktualizálása és továbbgondolása szükséges. A posztmarxista szerzők heterogén csoportja ellenben úgy érzékelt, hogy a kialakult helyzetben szakítaniuk kell a marxizmus elméleti és politikai hagyományával és létre kell hozniuk a „posztmodern”, vagy „késő kapitalizmus” eredeti baloldali megközelítéseit.

A posztmarxista szerzők szerint a marxi elmélet egy sajátos történelmi helyzet terméke volt, hiszen az 1800-as évek közepének „szabadversenyes kapitalizmusa” inspirálta. Ennek köszönhető, hogy a marxizmus a kapitalizmust szigorú törvényszerűségek szerint működő „gazdasági rendszernek”, „termelési módznak”, „expresszív totalitásnak” tekintette. A marxista kritika alapfeltevése az volt, hogy a politika azért jön létre, mert a rendszer elfogadhatatlan, irracionális és fenntarthatatlan. A marxizmus a radikális-forradalmi politika megalapozásának sajátos módját jelentette. Képviselői számára *A kommunista kiáltvány* szövege biztos kiindulópontot jelentett:

„(...) a társadalom rendelkezésére álló termelőerők már nem a polgári civilizáció és a polgári tulajdonviszonyok előmozdítására szolgálnak; ellenkezőleg, túl hatalmasokká lettek e viszonyok számára, e viszonyok gátolják őket; és mihelyt ezt a gátat leküzdik, az egész polgári társadalomban zavart támasztanak, veszélyeztetik a polgári tulajdon létezését. A polgári viszonyok túl szűkké váltak ahhoz, hogy befogadassák az önmaguk által létrehozott gazdagságot. ... A fegyverek, amelyekkel a burzsoázia a feudalizmust leterítette, most maga a burzsoázia ellen fordulnak. De a burzsoázia nemcsak kikovácsolta a fegyvereket, amelyek halálát okozzák; megszülte azokat a férfiakat is, akik e fegyvereket forgatni fogják – a modern munkásokat, a *proletárokat*.” (kiemelés az eredetiben – KV) (MEM 4., 447.)

A marxizmus tehát abból indult ki, hogy alapvonalait tekintve a radikális-forradalmi politika kívánatos és szükségszerű sajátosságai levezethetők a kapitalizmus objektív folyamataiból. A baloldalnak szocialistának kell lennie, hiszen csak ez van összhangban a munkásság érdekeivel. A forradalomnak előbb-utóbb be kell következnie, hiszen a kapitalista termelés válságai állandósulni fognak, végső küzdelemre kényszerítve az elnyomott osztályokat. A proletariátusnak ontológiai és politikai értelemben elsődleges szerepet kell betöltenie, hiszen ez következik a tőkés termelési mód alapszerkezetéből. A forradalom utáni időszakot pedig harmonikus és homogén „osztály nélküli társadalomként” lehet csak elképzelni, hiszen a munkásosztály saját győzelme csak úgy lehet teljes, ha megszüntetik az osztályviszonyokat.

A posztmarxizmus szembe fordul ezzel a nézőponttal, tartathatlannak tekintve annak mind korábbi eredményeit, mind módszereit. Képviselői szerint ugyanis a marxizmus két döntő elméleti hibát követett el. Az egyik, hogy a politikát egy elkülönült és a tőke tiszta logikája szerint működő gazdaság „függő változójának” tekintette – vagyis csak a „felépítmény”, illetve az „osztályharc” formájában tudta elgondolni. A másik, hogy a radikális-forradalmi politikát a kapitalizmus antagonizmusaiból, funkciózavaraiból és világtörténelmi múlandóságának téziséből vezette le. A posztmarxisták úgy látják, hogy a marxizmus a poli-

tikát ezzel a kritika kiszolgálójának szerepére kárhóztatta: a proletariátusnak nincs más feladata, mint végrehajtania azt az ítéletet a kapitalizmus felett, amely eta tudományos elmélet hozott.

A posztmarxizmus képviselői a korszakban egyre népszerűbbé váló posztstrukturalista, posztmodern, nyelvfilozófiai, diszkurzív és pszichoanalitikus elméletek segítségével új alapokra kívánják helyezni az elméleti kritika és a politika közötti kapcsolatot. Számukra a kapitalizmus nem egy bukásra ítélt termelési mód, hanem egy stabilitásra képes reprodukív rendszer. A kapitalizmusnak nincs eleve elrendelt sorsa, nincs olyan szubjektum, amely szükségszerűen vesztét okozza majd, nincs a rendszernek olyan mértékben negatív stádiuma, amelyben a radikális-forradalmi politika létrejötte elengedhetetlenné válik. A radikális-forradalmi politika megalapozása ezért nem várható többé a kapitalizmus negatívumainak és fenntarthatatlanságának bizonyosságától. *Míg a marxista kritika a kapitalizmus működésképtelenségéből születő politikát kívánta megismerni, a posztmarxizmus a kapitalizmust megalapozó és fenntartó politikait kutatja.* A posztmarxista kritika célja, hogy megértse a „posztmodern kapitalizmus” működését, stabilitásának és újratermelésének folyamatait, alapvető politikai természetét – ennek során tárva fel a radikális-forradalmi politika lehetséges helyét, létező formáit és potenciáljait. A posztmarxizmus a marxizmus alapvető politikai gazdaságtani, szociológiai és történetfilozófiai orientációját politikaelméleti, társadalomelméleti és kultúrkritikai megközelítésre cseréli, ennek részeként fordult sokak érdeklődése az ideológiakritika hagyománya felé.

Ez a könyv sajátos szempontból mutatja be a posztmarxizmus eltelt fél évszázadát. Elsőként teszi fel azt a kérdést, hogy miért éppen az ideológiakritika nézőpontjai kínálták a posztmodern kapitalizmus megértésének és a radikális-forradalmi politika újraalapozásának esélyét azok számára, akik egyszerre kívántak túllépni az osztályharc és a történelmi materializmus elméleti és gyakorlati horizontján, és eközben hűnek maradni Marx örökségéhez.

Munkámban arra vállalkozom, hogy bemutassam, hogyan kísérelték meg a posztmarxista szerzők ismét bejárni a kritikától a politikáig vezető utat az ideológia kapcsán – vagyis hogyan találtak rá a marxizmus ideológiaelméleteinek dekonstrukciója során a radikális-forradalmi politika aktuális formáira és pozícióira. Célom, hogy ráirányítsam a figyelmet a posztmarxista ideológiakritikai reneszánsz két megkerülhetetlen hozadékára. Először is: a posztmarxista szerzők az ideológiakritika segítségével szakítottak azokkal az elméletekkel, amelyek a marxizmus válsága kapcsán korunk tőkés társadalmában az utópikus energiák eltűnését, a forradalom apályhelyzetét, a radikális politikai opciók eltűnését észlelték – ezáltal igazolva gyakorta a „posztmodern kapitalizmus” apologetikáját. Másodsor: e szerzők meggyőződése, hogy minden vízió, morális pozíció vagy kritikai megállapítás a kapitalizmusról üres ideológiai frázis csupán, ameddig nem kapcsolódik szervesen a valóságosan létező radikális-forradalmi politikai pozíciókhoz és azok lehetőségeihez. Ezeknek köszönhető véleményem szerint, hogy a posztmarxista ideológiakritika megteremtette a kortárs kapitalizmus inspiráló és sokszínű társadalomelméleti elemzését.

A könyv megírása során arra tettem kísérletet, hogy egymás mellé helyezzem a hasonló kiindulópontot választó szerzőket és elgondolásokat, így elemzésem alkalmas lehet arra, hogy segítségével az egyes fejezetek indítását „összeolvasva”, a klasszikus marxista ideológiakritika öt – posztmarxista szemmel nézve – legfontosabb megközelítését is rekonstruáljuk. Ezek mint 1. a „hamis tudat–tudományos tudat”; 2. a „maszk-fetiszizmus”; 3. az „illúzió–szisztematikusan torz reprezentáció”; 4. a „felépítmény” és 5. a „domináns ideológia-hegemónia” fogalmi mentén a leggyyszerűbben beazonosíthatók.

Az egyes fejezetek elején bemutatom, hogy az elemzett szerzők a korábbi marxista ideológiakritikai pozíciók, illetve az ideológia kritikai paradigmájának mely elemével helyezkedtek szembe, melyek voltak érvelésük előzményei, illetve azok a kihívások,

amelyek miatt éppen adott problematikát választották. A fejezetek ezután arra a kérdésre keresik a választ, hogy miképp jutnak el a posztmarxista szerzők adott kiindulópont dekonstrukciójának segítségével saját ideológiakritikai nézőpontjuk megfogalmazásához, és ez milyen módon teszi lehetővé számukra a radikális-forradalmi politika dinamikájának felvázolását, illetve a politikai cselekvés mikéntjének megválaszolását. Újraalapozási kísérleteik a baloldal új paradigmáit is kínálhatják véleményem szerint egy olyan korszakban, amikor az autonómia, a kívülállás és a határsértés egyre kevésbé jelenti az elnyomó és pacifikáló ideológiával való szembe fordulás hatékony és reális módját (Barcsi, 2012), és amikor a radikális-forradalmi baloldal régi stratégiáihoz, „a kapitalizmus megdöntéséhez, megszelídítéséhez, elhagyásához vagy aláásásához sem lehetséges a visszatérés többé” (Wright, 2017: 22.).

Az *első fejezetben* arra a kérdésre keresem a választ, hogy miért került éppen az ideológiakritika kérdésköre a posztmarxista szerzők érdeklődésének homlokterébe. Amellett érvelek, hogy az ideológiakritika számukra egyszerre a marxista hagyománnyal történő szakítás és a politikai-elméleti folytonosság és újrakezdés médiuma. A posztmarxista szerzők abból indultak ki, hogy az ideológia negatív, pejoratív vagy kritikai paradigmájának – aminek alapjait Marx és Engels fektette le – döntő hatása volt a marxisták politikáról vallott nézeteire. A posztmarxizmus a „marxizmus ideológiakritikájaként” arra vállalkozik, hogy bebizonyítsa, hogy az ideológiát „hamis tudatként” és „társadalmi tudatként” meghatározó marxista megközelítést közvetlen felelősség terheli a baloldal tévedéseierért, a létező szocializmus bűneiért és a kommunista munkásmozgalom dekonjunktúrájáért egyaránt – vagyis hogy a marxizmus éppen a rá jellemző ideológiakritikai meghatározottsága miatt vált használhatatlanná és folytathatatlanná. Az első fejezet célja, hogy megfogalmazza e könyv központi tézisé: a posztmarxizmus nemcsak a marxizmus ideológiakritikája, de a posztmodern kapitalizmus ideológiaelmélete is kíván lenni.

Az ideológiakritikai nézőpontok bemutatása során általában figyelmen kívül hagyják, hogy a posztmarxista szerzők célja nem csupán a marxizmus dekonstrukciója, a szakítás a korábbi politikai és elméleti pozíciókkal. Állításom szerint a posztmarxisták figyelmét éppen az kelti fel, hogy mekkora segítséget nyújtott az ideológiakritika a marxizmusnak abban, hogy választ találjon a mozgalmat ért politikai kihívásokra. Azt a kérdést teszik fel, hogy ha a kapitalizmus korábbi időszakában az ideológia negatív vagy pejoratív felfogása alkalmasnak bizonyult a radikális-forradalmi politika megalapozására, akkor a „posztmodern kapitalizmus” korszakában is betölthet-e az ideológiakritika hasonló szerepet. Az ideológia kritikájától a politikáig vezető út létezését bizonyította számukra az is, hogy értelmezésükben 1968 (a diáklázadások és az ellenkulturális mozgalmak) egyik legfontosabb törekvése a társadalom tagjainak felszabadítása volt a manipuláló, kontrolláló, elnyomó és elsekélyesítő „összértársadalmi reprezentációk” alól.

A *második fejezet* arra vállalkozik, hogy Ernesto Laclau elméleti rendszerét az általánosnak tekinthető diskurzuselméleti megközelítés helyett az ideológia kérdéskörének középpontba állításával rekonstruálja. Álláspontom szerint ugyanis Laclau elméleti projektjének középpontjában a marxizmus hamis tudat fogalmának dekonstrukciója áll, amely azzal az eredménnyel zárul, hogy a tudományos tudás felsőbbrendű pozíciója a marxizmusban minden más tudásforma leértékeléséhez, így szükségszerűen politikai vanguardizmushoz vezet, vagyis lényegében kódolva van benne a sztálinizmus önkényuralmi gyakorlata. Laclau szerint ennek meghaladásához az ideológiakritikai pozíció reorganizációjára van szükség. Bemutatom, ahogyan Laclau saját ideológiakritikai nézőpontjának megalapozását egy gramscianus politikaelmélet és egy althusseri és lacani gyökerű „posztmodern” társadalomelmélet összekapcsolása során elvégzi. A fejezet fő tézise szerint Ernesto Laclau ideológiakritikája arra épít, hogy a politikait par excellence az ideológiával azonosítja, szemben az általa megha-

ladni kívánt marxista pozícióval, amely a politikait az ideológia kiküszöböléseként konstruálta meg.

A *harmadik fejezetben* napjaink egyik leginspirálóbb és legprovokatívabb posztmarxista szerzője, Slavoj Žižek ideológiával kapcsolatos elemzéseit mutatom be. Ennek során arra a kérdésre keresem a választ, hogy miért éppen az ideológiát „maszkként” ábrázoló koncepciónak üzen hadat a szlovén filozófus, vagyis annak az elméleti pozíciónak, amelyet Engels – Hegel és Marx nyomán – „az ész cselének” nevez. Žižek szerint el kell vetni e megközelítés eredeti formuláját (miszerint a történelmi szereplők szeme elől a maszk eltakarja a valóságot, ezért „nem tudják mi mit cselekszenek, mégis teszik”) hiszen korunk nyugati embere nagyon is „tudja”, mi az igazság a világban, mi ebben a szerepe a centrumországoknak, hogyan működik a globális tőke, és milyen módon alapozzák meg a fogyasztói középosztályok boldogságát és jólétét (azt is tudja, hogy ez a boldogság és jólét bizony sok tekintetben megkérdőjelezhető), mégis úgy tesz, mintha nem tudná mindezt. Itt teszek arra kísérletet, hogy bemutassam, hogyan működik és milyen konkrét formákban van jelen az új típusú ideológia a posztmodern kapitalizmusban. Žižek szerint három módon történik meg a „maszk” visszaváltozása, amelyeket én – szövegei nyomán – fetisizstának, cinikusnak és poszttraumatisztnak nevezek.

A *negyedik fejezet* kiindulópontja szerint a radikális társadalomkritika napjainkban tapasztalható elbizonytalanodásának okai között középponti helyet foglal el a „valóság válságának” problematikája. Ez azért fontos, mert a radikális társadalomkritika egyik első számú politikaelméleti pillére korábban éppen az ideológia látszat–valóság-modellje volt. A látszat eszerint ideológiakritikai fogalom: eredetileg azokat a tapasztalatokat, gondolatokat, képeket és érzületeket jelenti, amelyekre az adott kor önmagával kapcsolatos illúziói épülnek – a látszat tehát a valóság szisztematikus eltorzulása annak reprezentációja során. E fejezetben az ideológiakritikai látszat–valóság-modell elbizonyta-

lanodásának fő komponensét kívánom a középpontba állítani. Eszerint napjainkra a valóság leleplező erejébe vetett általános hit veszett el, vagyis megerősödött az a meggyőződés, hogy „valami történt” a valósággal a késő kapitalizmusban, a posztmodern társadalmakban. A valóság problémássá válásának kérdésköre kapcsán Guy Debord, Jean Baudrillard és Douglas Kellner elméleti újításait kívánom bemutatni. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy elgondolásaik szerint hogyan fogalmazható újra napjainkban a valóság és a látszat viszonya, illetve hogyan változtatható ez egy új radikális-forradalmi pozíció alapjává.

Az ötödik és hatodik fejezetben azokat a posztmarxista ideológiakritikai nézőpontokat veszem sorra, amelyek már nem a „hamis tudat” marxista koncepciójának dekonstrukciójából születtek meg, hanem a másik nagy hagyomány, a „társadalmi tudat”, az alap–felépítmény-modell elvetése során keletkeztek. Először az ún. „posztideológia” problematikájával foglalkozom. A posztideológia teoretikusainak a különféle szerzők azon csoportját tekintem, akik elvetik az ideológiakritika materialista-determinista pozícióját, problémásnak látják a „lét határozza meg a tudatot” axiómát, és érvénytelennek tekintik mind az „osztálytudat”, mind a „felépítmény” fogalmát. A posztmarxizmus gondolkodói közül a legnagyobb hatással Michel Foucault és a Gilles Deleuze–Felix Guattari szerzőpáros képviselte ezt az álláspontot. Ezért kísérletet teszek annak bemutatására, hogyan jutottak el elemzéseikben az ideológia-problematika újrafogalmazása során az igazság, a test és a vágy politikájának új horizontjaiig. Bemutatom, hogyan cseréli le Foucault az ideológia/politika marxista fogalompárját a tudás/hatalom koncepciójára, illetve hogyan egészíti ki Gilles Deleuze (Felix Guattarival) a termelés marxi koncepcióját a vágytermelés dimenziójával, ezáltal formulázva újra az alap és a felépítmény kategóriáit a skizokapitalizmus és az axiomatizáció elgondolásai mentén.

A hatodik fejezetben az alap/felépítmény-modell másik posztmarxista meghaladási irányát vizsgálom: azokat az elemzése-

ket, amelyek Antonio Gramsci hegemoniaelméletét egy ökonomizmus- és redukcionizmusmentes politikakép megalkotásának első kísérleteként tartják számon. Álláspontom szerint Gramsci a posztmarxizmus számára annak a fordulatnak a médiuma, amelynek során a „politikai gazdaságtani” szemléletmód helyére a politika diszkurzív-szimbolikus és kultúraközpontú szemlélete lépett. A szimbolikus-diszkurzív politikai ontológiák tulajdonképpen fejtetőre állítják az alap és felépítmény közötti hagyományos hierarchiát a radikális-forradalmi politika újraalapozása során – ahogyan Cornelius Castoriadis, Claude Lefort és Manfred B. Steger is ezt teszik „társadalmi képzeletről” szóló elméleteikben.

A kulturális hegemonia elgondolása az ötvenes–hatvanas évek „kulturális marxizmusának” alapzatán jött létre, olyan meghatározó posztmarxista megközelítéseket hagyva hátra, mint Stuart Hall autoriter populizmussal vagy Fredric Jameson posztmodernnel kapcsolatos elgondolásai. A fejezet zárásaként a posztmarxizmus egyik legaktuálisabb vitáját mutatom be Antonio Negri és John Holloway munkái mentén, amelyek az „ellenhegemonia vagy antihegemonia?” alternatívája kapcsán vetettek számot Gramsci marxista örökségével.

A könyv záró fejezetében végezetül azt a kérdést teszem fel, hogy mennyiben járulhatnak hozzá az ideológiakritika posztmarxista nézőpontjai a radikális-forradalmi baloldal újraalapozásához. Amellett érvelek, hogy napjainkban a forradalmi baloldal válsága abból ered, hogy a marxizmus egy tág és sokszínű kritikai hagyománnyá vált, amely a politikai térbe lépve a marxi értelemben vett „kritikai ideológia” formáját veheti csak fel. Véleményem szerint a posztmarxizmus politika- és társadalomelmélete kiindulópontokat kínál ennek a „kritikai baloldalnak” az ideológiakritikájához, a mai baloldal szinte teljesen hiányzó intellektuális önreflexiójához.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Abercrombie, Nicholas–Hill, Stephan–Turner S. Bryan (1984): *The Dominant Ideology Thesis*. New York, Routledge

Abercrombie, Nicholas–Hill, Stephan–Turner S. Bryan (2008): Determinacy and Indeterminacy in the Theory of Ideology. In: Žižek, Slavoj: *Mapping Ideology*. London, Verso, 152–167.

Adams, Ian (1989): *The Logic of Political Belief: A Philosophical Analysis of Ideology*. London, Rowman & Littlefield

Agamben, Giorgio (1998): *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford, Stanford University Press

Allan, Kenneth (2011): *Contemporary Social and Sociological Theory. Visualizing Social World*. New York, SAGE Publications Ltd.

Almond, Ian (2007): *New Orientalism. Postmodern Representation from Foucault to Baudrillard*. London, I. B. Tauris Co.

Althusser, Louis (1970): Ideology and Ideological State Apparatuses. In: Althusser, Louis: *Lenin and Philosophy and other Essays*. New York, Monthly Review Press, 127–189.

Althusser, Louis (2008): *On Ideology*. London, Verso

Althusser, Louis–Balibar, Etienne (2008): *Reading Capital*. London, Verso

Anders, Abram (2013): Foucault and „the Right to Life”: From Technologies of Normalization to Societies of Control. *Disability Studies Quarterly*. Vol. 33., No. 3. <http://dsq-sds.org/article/view/3340>

Anderson, Benedict (2016): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan

Anderson, Perry (1976): *Considerations on Western Marxism*. London, New Left Books

Anderson, Perry (1998): *The Origins of Postmodernity*. London-New York, Verso

Anderson, Perry (2017): *The Antinomies of Antonio Gramsci*. London, Verso

- Antal Attila (2017): *A populista demokrácia természetrajza. Realizmus és utópia határán*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Armstrong, Aurelia (2003): Foucault and Feminism. In: James Fieser–Bradley Dowden (eds.): *Internet Encyclopedia of Philosophy*. University of Tennessee, USA: Internet Encyclopedia of Philosophy <http://www.iep.utm.edu/foucferm/> (2017. november 15.)
- Badiou, Alain (2008): *Meaning of Sarkozy*. London, Verso
- Badiou, Alain (2015): *The Communist Hypothesis*. London, Verso
- Bagi Zsolt (2017): *Az esztétikai hatalom elmélete. Kulturális felszabaddítás egy újbarokk korban*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Balázs Gábor (2010): Meghalt a szélsőbaloldal, éljen az ultrabaloldal! In: *Láthatatlan bizottság: Az eljövendő felkelés*. Budapest, A Rednews.hu kiadása, 82–110.
- Balibar, Etienne (2012): *Marx filozófiája*. Budapest, Typotex Kiadó
- Balibar, Etienne (2013): *Masses, Classes, Ideas: Studies on Politics and Philosophy Before and After Marx*. New York, Routledge
- Balogh István (2010): Politikai társadalomelmélet (Vázlat a társadalomelméleti paradigmák történeti változásáról). *Politikatudományi Szemle*, XIX/1. 67–93.
- Barcsi Tamás (2012): *A kivonulás mint lázadás. A kultúrától az ellenkultúráig, avagy a megtalált szabadság*. Pécs, Publikon Kiadó
- Barrett, Michèle (1991): *The Politics of Truth: From Marx to Foucault*. Stanford, Stanford University Press
- Barrett, Michèle (1994): Ideology, Politics, Hegemony. In: Žižek, Slavoj (ed.): *Mapping Ideology*, 235–265.
- Baudrillard, Jean (1983): *Simulations*. New York, Semiotexte
- Baudrillard, Jean (1987): *A tárgyak rendszere*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Baudrillard, Jean (1997): *A rossz transzparenciája*. Budapest, Balassi Kiadó
- Baudrillard, Jean (1998): *The Consumer Society: Myths and Structures*. London, SAGE Publications Ltd.
- Baudrillard, Jean (2012): *The Gulf War Did Not Take Place*. Sidney, Power-Pub
- Bauman, Zygmunt (1991): Living Without an Alternative. *Political Quarterly*. Vol. 62., No. 1. 35–44.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press

- Bauman, Zygmunt (2002): *Globalizáció. A társadalmi következmények*. Szeged, Szukits Könyvkiadó
- Bauman, Zygmunt (2004): *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts*. New York, Polity Press
- Bauman, Zygmunt (2005): A munkaetikától a fogyasztás esztétikájáig. *Replika*. No. 51–52. 221–237.
- Bauman, Zygmunt (2010): Getting to the Roots of Radical Politics Today. In: Pugh, Jonathan (szerk): *What is Radical Politics?* Berlin, Springer 17–27.
- Bayat, Asef (2017): *Revolution without Revolutionaries: Making Sense of the Arab Spring*. Stanford, Stanford University Press
- Bayat, Asef (2018): *A conversation with Asef Bayat*. <https://www.madamasr.com/en/2018/02/03/feature/politics/revolution-without-revolutionaries-making-sense-of-the-arab-spring/> (2018. február 8.)
- Beck, Ulrich (1993): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London, SAGE Publications Ltd.; Magyarul: *Kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Századvég, 2003
- Best, Steven–Kellner, Douglas (1991): *Postmodern Theory*. London, Guilford Press
- Best, Steven–Kellner, Douglas (1998): Postmodern Politics and the Battle for the Future. *New Political Science*, Vol. 20., No. 3. 283–299.
- Beverungen, Armin (2006): *Laclau, Discourse, Ideology*. 7th International Conference on Organizational Discourse: Identity, Ideology, and Idiosyncrasy. Amsterdam, 26th–28th July, 2006. https://www.researchgate.net/publication/291162340_Laclau_Discourse_ideology (2013. március 15.)
- Biglieri, Paula–Perello, Gloria (2011): The Names of the Real in Laclau's Theory. Antagonism, Dislocation and Heterogeneity. *Filozofski vestnik*, Vol. 32, No. 2. 47–64.
- Boucher, Geoff (2008): *The Charmed Circle of Ideology: A Critique*. Melbourne. re.press
- Bowman, Paul (2007): *Post-Marxism Versus Cultural Studies: Theory, Politics and Intervention*. Edinburgh. Edinburgh University Press
- Boyle, Kirk (2001): The Four Fundamental Concepts of Slavoj Žižek's Psychoanalysis. *International Journal of Žižek Studies*, Vol 2, No. 1 Special Issue <http://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/view/59> (2013. november 15.)
- Brass, R. Paul (2000): Foucault Steals Political Science. *Annual Review of Political Science*. Vol. 3, No. 1. 305–330.

- Breckman, Warren (2013a): *Adventures of the Symbolic: Postmarxism and Democratic Theory*. New York, Columbia University Press
- Breckman, Warren (2013b): Lefort and the Symbolic Dimension. In: Breckman, Warren (ed.): *Claude Lefort. Thinker of the Political*. 176–186.
- Breckman, Warren (ed.) (2013): *Claude Lefort. Thinker of the Political*. New York, Palgrave Macmillan
- Buckley, M. Karan (2013): *Global Civil Society and Transversal Hegemony: The Globalization-Contestation Nexus*. New York, Routledge
- Bunyard, Tom (2011): *A Genealogy and Critique of Guy Debord's Theory of Spectacle. Doctoral Thesis*. Goldsmiths, University of London
- Butler, Judith–Laclau, Ernesto–Žižek, Slavoj (2000): *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. London, Verso
- Butler, Judith (2007): *A problémás nem*. Budapest, Balassi Kiadó
- Call, Lewis (2002): *Postmodern Anarchism*. London–Oxford, Lexiton Books
- Callinicos, Alex (2012): *The Revolutionary Ideas of Karl Marx*. New York, Haymarket Books
- Campi, Ashleigh (2007): *Interview: Ernesto Laclau*. The Platypus, 2007. december 1. <https://platypus1917.org/2007/12/01/interview-ernesto-laclau/> (2013. március 15.)
- Carver, Terrell (1998): *The Postmodern Marx*. New York, Penn State University Press
- Castoriadis, Cornelius (1997): *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge. Polity Press
- Celikates, Robin (2006): From Critical Social Theory to a Social Theory of Critique: On the Critique of Ideology after the Pragmatic Turn. *Constellations*, Vol. 13., No. 1. 21–50.
- Chen, Kuan-Hing–Morley, David. (2006): *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. New York, Routledge.
- Chen, Kuan-Hing (1991): Post-Marxism: Between/Beyond Critical Postmodernism and Cultural Studies. *Media, Culture and Society*. Vol. 5., No. 13. 35–51.
- Crehan, Kate (2016): *Gramsci's Common Sense: Inequality and Its Narratives*. Durham, Duke University Press.
- Crome, Keith (2006): *The Lyotard Reader and Guide*. Edinburgh, Edinburgh University Press
- Davis, Helen (2004): *Understanding Stuart Hall*. New York, SAGE Publications Ltd.

- Day, Benjamin (2010): *From Frankfurt to Ljubljana. Critical Theory from Adorno to Žižek. Studies in Social and Political Thought*. Ljubljana, Alternatives
- Day, Richard (2014): Letter to a Greek Anarchist. On Multitude, People and New Empires. In: Katsambekis, Giorgos–Kioupkiolis, Alexandros (ed.): *Radical Democracy and Collective Movements Today: The Biopolitics of the Multitude Versus the Hegemony of the People*. Ashgate. Farnham and Burlington, 43–71.
- Dean, Jodi (2006): *Žižek's Politics*. New York, Routledge
- Debord, Guy (2006): *A spektákulum társadalma*. Budapest, Balassi Kiadó
- Debord, Guy (2008): *Kommentárok a Spektákulum társadalmához*. Budapest, Trafó
- Debray, Régis (1995): Remarks on the Spectacle. *New Left Review*. Vol. New I, No. 214. 134–141.
- Deleuze Gilles (1997): *Negotiations*. New York, Columbia University Press
- Deleuze, Gilles–Guattari, Felix (1987): *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minnesota, University of Minnesota Press
- Deleuze, Gilles–Guattari, Felix (1996): Rizóma. *Ex-Symposion*. Vol. 4., No. 16–17.
- Deleuze, Gilles–Guattari, Felix (2009): *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. New York–London, Penguin
- Deleuze, Gilles–Guattari, Felix (2009b): *Kafka. A kisebbségi irodalomért*. Budapest, Qadmon Kiadó
- Dijk van, Teun A. (2011): Ideology and Discourse Analysis. *Journal of Political Ideologies*. Vol. 11, No. 2. 115–140.
- Eagleton, Terry (1998): Élvezz!–Žižek és Lacan. *Magyar Lettre International*. No. 31.
- Eagleton, Terry (2007): *Ideology: An Introduction*. London–New York, Verso
- Éber Márk Áron–Gagy Ágnes (2014): Osztály és társadalomszerkezet a magyar szociológiában. *Fordulat*, 21. 11–63.
- Éber Márk Áron (2007): *Élménytársadalom*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar
- Edwards, Tom (2007): *Cultural Theory: Classical and Contemporary Positions*. New York, SAGE Publications Ltd.
- Elliott, Anthony (2007): *Concepts of the Self*. New York –London, Polity Press

- Elliott, Anthony (2009): *Contemporary Social Theory: An Introduction*. London, Routledge
- Elster, John (1986): *An Introduction to Karl Marx*. Cambridge. Cambridge University Press
- Engels, Friedrich (1977): *Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége*. Marx–Engels: Válogatott Művei, 3. Budapest, Kossuth Kiadó
- Falasca-Zamponi, Simonetta (2011): *Rethinking the Political: The Sacred, Aesthetic Politics, and the Collège de Sociologie*. McGill–Queen’s University Press
- Femia, Joseph V. (1987): *Gramsci’s Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process*. Oxford, Clarendon Press
- Flisfeder, Matthew (2008): Reading Emancipation Backwards: Laclau, Žižek and the Critique of Ideology in Emancipatory Politics. *International Journal of Žižek Studies*, Vol. 2., No. 1. 3–30. o. <http://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/view/45/42> (2013. november 15.)
- Flisfeder, Matthew (2012): *The Symbolic, the Sublime, and Slavoj Žižek’s Theory of Film*. New York, Palgrave Macmillan
- Foucault, Michel (1979): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York, Vintage
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York, Pantheon Books
- Foucault, Michel (1982): The Subject and Power. *Critical Inquiry*. Vol. 8, No. 777–795.
- Foucault, Michel (1991): A diskurzus rendje. *Holmi*. Vol. 2, No. 7. 860–890.
- Foucault, Michel (1996): *A szexualitás története. I. A tudás akarása*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó
- Fraser, Nancy (2017): *A 99 százalék feminizmusa. Interjú a baloldali populizmusról*. Mércé.hu <https://merce.hu/2017/10/22/a-99-szazalek-feminizmusa-interju-nancy-fraserrel/> (2017. november 1.)
- Frederico, Celso (2010): Debord: From Spectaculum to Simulacrum. *MATRIZES*, Vol 4., No. 1. 179–191. <http://www.revistas.usp.br/matrices/article/view/38283> (2015. október 15.)
- Freeden, Michael (2003): *Ideology. A Very Short Introduction*. New York, Cambridge University Press
- Gamble, Sarah (2001): *The Routledge Companion to Feminism and Post-Feminism*. New York, Routledge
- Gane, Mike (2002): *Live Baudrillard: Selected Interviews*. New York, Routledge

- Garcia George–Gmo, Carlos (2008): Psychoanalysis and Politics: the Theory of Ideology in Slavoj Žižek. *International Journal of Žižek Studies* Vol. 2, No. 4. <http://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/view/125/125> (2013. november 15.)
- Gardiner, Michael (2002): *Critiques of Everyday Life: An Introduction*. New York–London, Routledge
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. New York, Stanford University Press
- Gill, Stephan (2000): Toward a Postmodern Prince? The Battle in Seattle as a Moment in the New Politics of Globalisation. *Millennium*. Vol. 29, No. 1. 131–141.
- Gilman-Opalsky, Richard (2008): Guy Debord and Ideology Materialized: Reconsidering Situationist Praxis. *Theory in Action*. Vol 1, No. 1. 5–15.
- Gilman-Opalsky, Richard (2011): *Spectacular Capitalism: Guy Debord and the Practice of Radical Philosophy*. London, Autonomedia
- Gobille, Boris (2011): Exploitation, Alienation and the Social Division of Labour in the May–June Movement in France. In: Julian Jackson–Anna-Louise Milne–James S. Williams: *May 68: Rethinking France’s Last Revolution*. New York, Palgrave–Macmillan, 34–47.
- Goldway, David (1967): Appearance and Reality in Marx’s “Capital”. *Science & Society*. Vol. 31, No. 4. A Centenary of Marx’s „Capital”, 428–447.
- Goodchild, Philip (1996): *Deleuze and Guattari: An Introduction to the Politics of Desire*. New York–London, SAGE Publications Ltd.
- Gorz, Andre (1982): *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*. London, Pluto Press
- Gramsci, Antonio (1971): *Selections from the Prison Notebooks*. (ed.): Hoare, Quintin–Smith, Geoffrey Nowell; New York, International Publishers Co. Reprint, 1989; Magyarul: *Levelek a börtönből*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974
- [Gramsci, Antonio] (2000): *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916–1935*. Ed. Forgacs, David. New York, New York University Press
- Greenfield, Cathy (1985): „In the People’s Name”: Populism as a Political Form. *Australian Journal of Cultural Studies*. Vol 3, No. 2. 89–103.
- Guattari, Félix–Negri, Antonio (1990): *Communists, Like Us. New Spaces of Liberty, New Lines of Alliances*. New York, Semiotext(e)

- Guattari, Félix–Negri, Antonio (2010): *New Lines of Alliance, New Spaces of Liberty*. London, Automedia
- Habermas, Jürgen–Lyotard, Jean-François–Rorty, Richard (1993): *A posztmodern állapot*. Budapest, Századvég Kiadó
- Hall, Stuart (1983). The Problem of Ideology–Marxism without Guarantees. In Matthews, Betty (ed.) *Marx 100 Years On*. London, Lawrence & Wishart, 57–84.
- Hall, Stuart (1988): *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left*. London, Verso
- Hardt, Michael–Negri, Antonio (2000): *Empire*. New York, Penguin
- Hardt, Michael–Negri, Antonio (2004): *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*. New York, Penguin
- Hardt, Michael–Negri, Antonio (2011): *Commonwealth*. New York, Belknap Press
- Haug, Wolfgang Fritz (1986): *Critique of Commodity Aesthetics: Appearance, Sexuality, and Advertising in Capitalist Society*. Minnesota, Minnesota University Press
- Hawkes, David (2002): *Ideology*. London–New York, Verso
- Heywood, Andrew (1994): *Political Ideas and Concepts: An Introduction*. London, Macmillan
- Holland, Eugene W. (2002): *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus: Introduction to Schizoanalysis*. New York, Routledge
- Holloway, John (2005): *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*. New York, Pluto Press
- Holloway, John (2009): Negative and Positive Autonomism. Or Why Adorno? In: Holloway, John–Matamoros Ponce, F.–Tischler, Sergio (eds.): *Negativity and Revolution: Adorno and Political Activism*. London, Pluto Press, 95–100.
- Howard, Michael Charles (1988): *The Political Economy of Marx*. New York, New York University Press
- Howson, Richard (2017): *The Sociology of Post-Marxism*. New York, Routledge
- Hunt, Alan–Purvis, Trevor (1993): Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology... *The British Journal of Sociology*. Vol. 44, No. 3. 473–499.
- Hurley, James (1998): Real Virtuality. Slavoj Žižek and „Post-Ideological” Ideology. *Postmodern Culture*. Vol. 9., No. 1. <http://www.pomoculture.org/2013/09/19/real-virtuality-slavoj-zizek-and-post-ideological-ideology/> (2013. november 13.)

- Irr, Caren–Buchanan, Ian (2006): *On Jameson: From Postmodernism to Globalization*. New York, SUNY Press
- Jameson, Fredric (1990): „Cognitive Mapping” In: Nelson, C.–Grossberg, L. (ed.) *Marxism and the Interpretation of Culture* Urbana, University of Illinois Press, 347–60.
- Jameson, Fredric (2000): Globalization and Political Strategy. *New Left Review* No. 40. 49–68.
- Jameson, Fredric (2009): *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983–1998*. London, Verso
- Jameson, Fredric (2010): *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. Budapest, Noran Libro Kiadó
- Jappe, Anselm (1999): *Guy Debord*. California, University of California Press
- Jeffries, Stuart (2016): *Grand Hotel Abyss. The Lives of the Frankfurt School*. London, Verso
- Kapelner Zsolt (2016): Žižek és a forradalom dialektikája. *Magyar Filozófiai Szemle*, Vol. 60, No. 4. 104–118.
- Kaplan, Richard J. (2012): Between Mass Society and Revolutionary Praxis. *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 15, No. 4. 457–478.
- Kaufman, Eleanor (1998): *From Deleuze and Guattari: New Mappings in Politics, Philosophy, and Culture*. Minneapolis, University of Minnesota Press
- Kellner, Douglas (1984): *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*. Los Angeles, University of California Press
- Kellner, Douglas (1989): *Jean Baudrillard. From Marxism to Postmodernism and Beyond*. Stanford, Stanford University Press
- Kellner, Douglas (1995): *Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics Between the Modern and the Postmodern*. Abingdon. Taylor and Francis
- Kellner, Douglas (2003): *Media Spectacle*. New York–London, Routledge
- Kellner, Douglas–Homer, Sean (2004): Introduction. In Kellner, Douglas–Homer, Sean (ed.): *Fredric Jameson: a Critical Reader*. New York, Palgrave–MacMillan
- Kellner, Douglas (2005): Media Culture and the Triumph of the Spectacle. In: King, Goeff (ed.): *The Spectacle of the Real: From Hollywood to the Reality TV*. Bristol. Intellect, 23–37.
- Kellner, Douglas (2012): *Media Spectacle and Insurrection, 2011*. London–New York, Blumberry

- Kellner, Douglas (2013): *Cultural Marxism & Cultural Studies*. <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalmarxism.pdf> (2015. október 15.)
- Kellner, Douglas (ed.) (1991): *Postmodernism / Jameson / Critique*. Washington, D.C. Maisonneuve Press
- King, Anthony (1998): Baudrillard's Nihilism and the End of Theory. *Telos*. Vol. 42, No. 112. 89–106.
- Kiss Viktor (2004): *A baloldaliság kísértetei*. Budapest, Új Mandátum
- Kiss Viktor (2011): *Marx & Ideológia*. Budapest, L'Harmattan
- Kiss Viktor (2014): Marx újratöltve: hegemoniaelmélet a Kommunista kiáltványban. *Századvég*, 71. 45–70.
- Kiss Viktor (2015): A Birodalom, a Sokaság és a posztmodern forradalom. Antonio Negri realista politikai ontológiája. In: Szűcs Zoltán Gábor–Gyulai Attila (szerk.): *A hatalom ködében: Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, L'Harmattan, 60–78.
- Kiss Viktor (2017): Marxizmus az osztályharc után. Slavoj Žižek és Ernesto Laclau vitája a populizmusról. *Fordulat*, 20. 30–53.
- Klein, Naomi (2004): *No Logo! Márkák, multik, mostrumok*. Budapest, AMF–Tudatos Vásárlók
- Koch, Andrew M.–Rick, Elmore (2006): Simulation and Symbolic Exchange: Jean Baudrillard's Augmentation of Marx's Theory of Value. *Politics and Policy*. Vol. 34, No. 3. 556–575.
- Kristiansen, Kristjana et al. (ed.) (2008): *Arguing about Disability: Philosophical Perspectives*. London, Routledge
- Lacan, Jacques (2002): Seminar VI: Desire and its Interpretation. 1958–59. (kézirat, ford.: Cormac Gallagher). <http://www.lacanireland.com/web/wp-content/uploads/2010/06/THE-SEMINAR-OF-JACQUES-LACAN-VI.pdf> (2013. nov. 15.)
- Laclau, Ernesto (1977): *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London, New Left Books
- Laclau, Ernesto (1990): *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London, Verso
- Laclau, Ernesto (1996): The Death and Resurrection of the Theory of Ideology. *Journal of Political Ideologies*. Vol. 1., No. 3. 201–220.
- Laclau, Ernesto (2001): Democracy and the Question of Power. *Constellations*. Vol 8., No. 1. 3–14.
- Laclau, Ernesto (2006): Ideology and Postmarxism. *Journal of Political Ideologies*, Vol. 1., No. 2. 103–114.
- Laclau, Ernesto (2007a): Populism: What's in a name? In: Panizza,

- Francisco (ed.): *Populism and the Mirror of Democracy*. London, Verso, 32–50.
- Laclau, Ernesto (2007b): Why do Empty Signifier Matter to Politics. In: Laclau, Ernesto: *Emancipation(s)*. London, Verso, 36–47.
- Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész*. Budapest, Noran Libro
- Laclau, Ernesto–Mouffe, Chantal (2001): *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London–New York, Verso
- Lamarche, Pierre–Sherman, David–Rosenkrantz, Mark (eds.) (2011): *Reading Negri: Marxism in the Age of Empire*. New York, Open Court
- Lane, Richard J. (2000): *Jean Baudrillard*. London–New York, Routledge
- Larrain, Jorge (1983): *Marxism and Ideology*. London, Humanities Press
- Larrain, Jorge (1994): The Postmodern Critique of Ideology. *Sociological Review*. Vol 42, No. 2. 288–341.
- Larsen, Neil (1990): *Modernism and Hegemony. A Materialist Critique of Postmodern*. New York, University of Minnesota Press
- Lefort, Claude (1986): *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*. Thompson, John B. (ed.): Cambridge, Mass., The MIT Press
- Lefort, Claude (1989): *Democracy and Political Theory*. Minneapolis. University of Minnesota Press
- Lenin, Vlagyimir Iljics (1988): A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. In: *Lenin válogatott művei*, 1. Budapest, Kossuth Kiadó, 109–173.
- Lichtman, Richard (1993): *Essays in Critical Social Theory: Toward a Marxist Critique of Liberal Ideology*. New York, Peter Lang
- Lindsay, Jack (1981): *The crisis in Marxism*. London, Moonraker
- Losonczi Márk (2012): Deleuze/Guattari és a kisebbségek forradalma. *Híd*, 8., No. 12. 87–96.
- Lukács György (1970): *A társadalmi lét ontológiája*. Budapest, Magvető Kiadó
- Lukács György (1971): *Történelem és osztálytudat*. Budapest, Magvető Kiadó
- Lytard, Jean-François (1992): *Libidinal Economy*. Bloomington. Indiana University Press
- Lytard, Jean-François (1993): A posztmodern állapot In: Habermas,

Jürgen–Lyotard, Jean-François–Rorty, Richard: *A posztmodern állapot*. Budapest, Századvég Kiadó. 7–146.

Lyotard, Jean-François (2011): *Discourse, Figure*. Minnesota. University of Minnesota Press

Maisano, Chris (2017): Politics Without Politics. *Jacobin Magazin*. <https://www.jacobinmag.com/2017/11/hegemony-how-to-gramsci-organizing> (2017. december 10.)

Mandel, Ernest (1999): *Late Capitalism*. London: Verso

Mannheim Károly (1996): *Ideológia és utópia*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó

Marchart, Oliver (2007): *Post-Foundational Political Thought*. London, Edinburgh University Press

Marcuse, Herbert (1960): *Reason and Revolution. Hegel and the Rise of Social Theory*. New York, Routledge

Marcuse, Herbert (1990): *Az egydimenziós ember*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

Marx, Karl–Engels, Friedrich (1958): *A szent család*. MEM 2. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1–21.1

Marx, Karl–Engels, Friedrich (1959): *A kommunista párt kiáltványa*. MEM 4. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

Marx, Karl–Engels, Friedrich (1960): *A német ideológia*. MEM 3.. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Marx, Karl (1978): *A tőke*, I–III. MEM 23. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

Marx, Karl (1965): *A politikai gazdaságtan bírálatahoz. Előszó*. MEM 13. Budapest, Kossuth Kiadó, 5–9.

Mendoza, Daryl J. (2010): Commodity, Sign and Spectacle: Retracing Baudrillard's Hyperreality. *Kritik*. Vol. 4., No. 4., 45–59.

Merényi Miklós (2015): *Munkaalapú társadalom? Egy félperifériális szimbolizáció poszt-marxista olvasata*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem <https://www.academia.edu/12228717/> (2017. november 1.)

Merleau-Ponty, Maurice (1968): *The Visible and the Invisible*. New York, Northwestern University Press

Misra, Kalpana (2013): *From Post-Maoism to Post-Marxism. The Erosion of Official Ideology in China*. New York, Routledge

Morfino, Vittorio (2011): The Concept of Structural Causality in Althusser. *Crisis and Critique*. Vol. 2. No 2. 86–106.

Mouffe, Chantal (1979): Hegemony and Ideology in Gramsci. In:

Mouffe, Chantal: *Gramsci and Marxist Theory*. London, Routledge, 168–205.

Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. New York–London, Routledge

Myers, Tony (2003): *Slavoj Žižek*. New York, Routledge

Nail, Thomas (2012): *Returning to Revolution: Deleuze, Guattari and Zapatismo*. Edinburgh. Edinburgh University Press

Negri, Antonio (1982): Archaeology and Project: The Mass Worker and the Social Worker. In: Negri, Antonio: *Revolution Retrieved: Writings on Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects (1967–1983)*. London, Red Notes, 199–229.

Negri, Antonio (2005): Workers' Party Against Work. In: Negri, Antonio: *Books for Burning: Between Civil War and Democracy in 1970s Italy*. London, Verso 53–73.

Nelson, Cary–Grossberg, Lawrence (ed.) (1988): *Marxism and the interpretation of culture*. Urbana, University of Illinois Press

Newman, Saul (2005): *Power and Politics in Poststructuralist Thought. New theories of the political*. New York, Routledge

Ng, Karen (2015): Ideology Critique from Hegel and Marx to Critical Theory. *Constellations*. Vol 5. No. 22. 393–404.

Norris, Andrew (2002): Against Antagonism: On Ernesto Laclau Political Thought. *Constellations*. Vol. 9. No. 4. 554–573.

Norval, Aletta J. (1998): Hegemony After Deconstruction: the Consequences of Undecidability. *Journal of Political Ideologies*. Vol. 9. No. 2. 139–157.

Noys, Benjamin (2011): Žižek and the Horror of the Real. *International Journal of Žižek Studies*, Vol. 4. No. 4. <http://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/download/356/356> (2013. november 15.)

Olson, Gary A. (1999): Hegemony and the Future of Democracy: Ernesto Laclau's Political Philosophy. An Interview. *JAC*. Vol. 19. No. 1. 3–35.

Panizza, Francisco (2005): *Populism and the Mirror of Democracy*. London, Verso

Parekh, Bhikhu (2015): *Marx's Theory of Ideology*. London–New York, Routledge

Parker, Ian (2004): *Slavoj Žižek: a Critical Introduction*. London, Pluto Press

Patton, Paul (2002): *Deleuze and the Political*. New York, Routledge

- Peker, Efe (2006): *Following 9/11: George W. Bush's Discursive Re-Articulation of American Social Identity*. Linköping, Linköping University
- Perera, Veronica (2011): Globalization from Below and New Political Identities: The Case of the World Social Forum. *Journal of Economic and Social Research*. Vol. 4. No. 2. 73–93.
- Pickett, Brent L. (1996): Foucault and the Politics of Resistance. *Polity*. Vol. 28, No. 4. 445–466.
- Pines, L. Christopher (1993): *Ideology and False Consciousness: Marx and His Historical Progenitors*. New York, SUNY Press
- Plant, Sadie (1992): *The Most Radical Gesture. The Situationist International in Postmodern Age*. London–New York, Routledge
- Pound, Marcus (2008): Žižek: a Very Critical Introduction. Michigan, Eermans
- Procter, James (2004). *Stuart Hall*. London–New York, Routledge
- Pugh, Jonathan (ed.) (2010): *What is Radical Politics?* Berlin, Spinger
- Raine, John C. (2002): *Marx on Religion*. New York, Temple University Press
- Rancière, Jacques (2001): Ten Theses on Politics. *Theory and Event*. Vol. 5. No. 3. 2–19.
- Rancière, Jacques (2011): *The Emancipated Spectator*. London, Verso
- Read, Jason (2014): The Affective Economy: Producing and Consuming Affects in Deleuze and Guattari. In: Meiborg, Ceciel –Tuinen, Sjoerd van (ed.): *Deleuze and the Passions*. Rotterdam. Erasmus University Press, 103–123.
- Rebughini, Paola (2014): *Subject, Subjectivity, Subjectivation*. Sociopedia.isa <http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/2nd%20Coll%20Subject,subjectivity.pdf> (2016. szeptember 15.)
- Redhead, Steve (2008): *The Baudrillard Reader*. New York, Columbia University Press
- Reeve, David (2009): Biopolitics and Bare Life: Does the Impaired Body Provide Contemporary Examples of Homo Sacer? In: Kristiansen, Kristanja–Vehmas, Simo–Shakespeare, Tom (ed.): *Arguing about Disability: Philosophical Perspectives*. London, Routledge, 203–217.
- Rehmann, John (2007): Ideology Theory. *Historical Materialism*. Vol 15. No. 1., 211–239.
- Ricoeur, Paul (1994): Althusser's Theory of Ideology. In: Elliott, Gregory (ed.): *Althusser. A Critical Reader*. Oxford, Blackwell
- Ritzer, George (2011): *Globalization. Essentials*. London, John Wiley & Sons Ltd.

- Rorty, Richard (2001): We, Anti-Representationists. In: Malpas, Simon (ed.): *Postmodern Debates*. New York, Palgrave–Macmillan Ltd., 93–115.
- Rosen, Michael–Wolff, Jean (1999): The Problem of Ideology. *The Aristotelian Society Supplementary Volume*, Vol. 70. No 1. 209–241.
- Sandler, Blair–Diskin, Jonathan (1994): Post-Marxism and Class. In: Callari, Antonio (ed.): *Marxism in the Postmodern Age*. New York, Guilford Press, 178–188.
- Sawicki, Jana (1994): Foucault, Feminism, and Questions of Identity. In: Gutting, Jeremy: *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge. Cambridge University Press
- Sawicki, Jana (1998): Feminism, Foucault and “Subjects” of Power and Freedom. In: Moss, John (ed.): *The Later Foucault: Politics and Philosophy*. London–Thousand Oaks. SAGE Publications Ltd.
- Sayer, Derek (1991): *Capitalism and Modernity: an Excursus on Marx and Weber*. London–New York, Routledge
- Schulze, Gerhard (2000): Élménytársadalom: a jelenkor kultúrszociológiája. Részlet az I. fejezetből. *Szociológiai Figyelő*. Vol. 16. No. 1–2. 135–157.
- Schwarzmantel, John (2008): *Ideology and Politics*. New York, SAGE
- Sharpe, Matthew (2002): The Sociopolitical Limits of Fantasy: September 11 and Slavoj Žižek's Theory of Ideology. *Cultural Logic*. Vol. 10. No. 5. <https://clogic.eserver.org/2002/sharpe> (2013. november 15.)
- Sharpe, Matthew (2004): Slavoj Žižek: *A Little Piece of the Real*. London, Ashgate Pub Ltd
- Sharpe, Matthew (2010): Žižek and Politics: A Critical Introduction. Edinburgh, Edinburgh University Press
- Sheehen, Sean (2012): Žižek: a Guide for the Perplexed. Bloomsbury, A&C Black
- Shildrick, Margrit–Price, Janet (1996): Breaking the Boundaries of the Body. *Body and Society*. Vol. 2. No. 4. 93–113.
- Sim, Stuart (2002a): *Post-Marxism: A Reader*. New York, Routledge
- Sim, Stuart (2002b): *Post-Marxism: An Intellectual History*. New York, Routledge
- Sim, Stuart (2013): „Post” or „Past”? Does Post-Marxism Have Any Future? *Global Discourse*. Vol. 2. No. 1. 12–23.
- Simons, Jonathan (2013): *Foucault and the Political*. New York, Taylor and Francis
- Sinnerbrink, Robert (2010): Goodbye Lenin? Žižek on Neoliberal Ideology and Post-Marxist Politics. *International Journal of Žižek Studies* Vol.

4. No. 2. 2010. <http://zizekstudies.org/index.php/ijzs/article/view/319> (2013. március 15.)

Skott-Myhre, Hans (2015): Marx, Ideology and the Unconscious. *Annual Review of Critical Psychology* Vol. 15. No. 12. 58–75.

Slaughter, Cliff (1975): *Marxism and the Class Struggle*. London, New Park

Sloterdijk, Peter (1988): *Critique of Cynical Reason*. New York, University of Minnesota Press

Smart, Barry (1996): The Politics of Truth and the Problem of Hegemony. In: Hoy, David C. (ed.): *Foucault: A Critical Reader*. London, Blackwell

Smith, Anna Marie (1998): *Laclau and Mouffe: the Radical Democratic Imaginary*. London–New York, Routledge

Smith, Kenneth (2012): *A Guide to Marx's „Capital” Vols I–III*. New York, Anthem Press

Smith, Richard G. (2010): *The Baudrillard Dictionary*. London, Edinburgh University Press

Smoczynski, Rafal (2011): Ontological Function of Ideology in the School of Essex's Discourse Theory. *Educação e Filosofia Uberlândia*. Vol. 25. No. 50. 3–18.

Spargo, Tamsin (2003): *Foucault és a többszörös nemi identitás elmélete*. Pécs, Alexandra

Srnicek, Nick–Williams, Alex (2015): *Inventing the Future. Postcapitalism and a World Without Work*. London, Verso

Steger, Manfred B.–Goodman, James–Wilson, Erin K. (2013): *Justice Globalism: Ideology, Crises, Policy*. Los Angeles, SAGE Publications Ltd.

Steger, Manfred B. (2006): *The Rise of The Global Imaginary: Political Ideologies from the French Revolution to the Global War on Terror*. Oxford–New York, Oxford University Press

Steger, Manfred B. (2008): *Globalisms: The Great Ideological Struggle of the Twenty-first Century*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers

Steger, Manfred B. (2009): Globalisation and Social Imaginaries: The Changing Ideological Landscape of the Twenty-First Century. *Journal of Critical Globalisation Studies*. Vol. 1. No. 1. 9–30.

Storey, John (2010): *Culture and Power in Cultural Studies: The Politics of Signification*. Edinburgh, Edinburgh University Press

Strauss, Claudia (2006): The Imaginary. *Anthropology Theory*. Vol. 6. No. 3. 322–344.

Szabó Márton (2003): Diskurzuselemzés és politikatudomány. *Politikatudományi Szemle*. XII. 3. 41–58.

Szabó Tibor (1991): *Gramsci politikai filozófiája*. Szeged, Szegedi Lukács Kör

Szalai Erzsébet (2006): *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet...* Budapest, Új Mandátum

Tallár Ferenc (2015): *Az áramlások terében*. Budapest, Liget Műhely

Tallár Ferenc (2017): Populizmusok és demokráciák, avagy a politika újraécselt színpada. *Politikatudományi Szemle*. XXVI. 1. 107–130.

Tally, Robert T. (2014): *Fredric Jameson: The Project of Dialectical Criticism*. London, Pluto Press

Tamás Gáspár Miklós (2009): Telling the Truth About Class. *Socialist Register*. Vol. 20. No. 42. 228–268.

Therborn, Göran (2010): *A marxizmustól a posztmarxizmus felé*, Budapest, L'Harmattan

Thoburn, Nicholas (2003): *Deleuze, Marx and Politics*. New York, Routledge

Thomas, Peter D. (2009): *The Gramscian Moment: Philosophy, Hegemony and Marxism*. Chicago, Brill

Thompson, John B. (1982): Ideology and the Social Imaginary: An Appraisal of Castoriadis and Lefort. *Theory and Society*. Vol. 11. No. 5. 659–681.

Thompson, John B. (1985): *Studies in the Theory of Ideology*. Berkeley, University of California Press

Thomson, Anthony (1974): *Class Consciousness*. <http://www.acadiau.ca/~thomson/1classconsciousness.pdf> (2017. december 10.)

Tordai Zsolt (2009): A populizmusig és vissza. *Fordulat* 18. 137–145.

Torfinn, Jacob (2004): Diskurzuselemzés és a Laclau–Mouffe-féle posztstrukturalizmus. *Politikatudományi Szemle*. XIII. 4. 149–153.

Tormey, Simon–Townshend, Jules (2006): *Key Thinkers from Critical Theory to Post-Marxism*. New York, SAGE Publications Ltd.

Toscano, Alberto (2015): What Is Capitalist Power? Reflections on „Truth and Juridical Forms” In: Fuggle, Sophie et al. (ed.): *Foucault and the History of Our Present*. London, Palgrave–MacMillan, 26–42.

Townshend, Jules (2004): Laclau and Mouffe's Hegemonic Project: The Story So Far. *Political Studies*. Vol. 52. No. 6. 3–25.

Tremain, Shelley (2001): On the Government of Disability. *Social Theory and Practice*. Vol. 27. No. 4. 617–636.

- Tumino, Stephen (2001): What is Orthodox Marxism and Why it Matters Now More Than Ever Before? *Red Critique*. Vol. 1. No. 1. <http://redcritique.org/spring2001/whatisorthodoxmarxism.htm> (2017. november 1.)
- Weberman, David (2002): The Matrix Simulation and Postmodern Age. In: Irwin, William (ed.): *Matrix and Philosophy. Welcome to the Desert of the Real*. Chicago, Open Court, 225–239.
- Wenman, Mark Anthony (2003): Laclau or Mouffe? Splitting the difference. *Philosophy & Social Criticism*. Vol. 29. No. 5. 581–606.
- Williams, Raymond (1973): Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory. *New Left Review*. No. 82. 3–16.
- Williams, Raymond (1977): *Marxism and Literature*. Oxford, Oxford University Press
- Williams, Raymond (1985): *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. New York, Oxford University Press
- Wood, Kelsey (2012): *Žižek: A Reader's Guide*. London, John Wiley & Sons
- Zerzan, John (2014): *The Catastrophe of Postmodernism*. New York, Anarchist Library
- Žižek, Slavoj (1989): *The Sublime Object of Ideology*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1994): *The Metastases of Enjoyment*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1995): *Mapping Ideology*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1995b): How Did Marx Invent the Symptom? in: Žižek, Slavoj (ed.): *Mapping Ideology*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1997): Multiculturalism, Or the Cultural Logic of Multinational Capitalism. *New Left Review*. No. 225. 28–51.
- Žižek, Slavoj (1997): *The Plague of Fantasies*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1998): A nagy másik nem létezik. *Thalassa*. Vol 9. No. 2–3.
- Žižek, Slavoj (1998): Psychoanalysis in Post-Marxism: The case of Alain Badiou. *The South Atlantic Quarterly*. Durham Vol. 10. No. 1. 235–262.
- Žižek, Slavoj (1999): *The Ticklish Subject*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (1999b): *You May! Slavoj Žižek writes about the Post-Modern Superego*. *London Review of Books*. Vol. 21. No. 6. 3–6.
- Žižek, Slavoj (2001): *On Belief*. London, Routledge
- Žižek, Slavoj (2002): *Welcome to the Desert of the Real*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (2003): *The Puppet and the Dwarf*. New York–Cambridge, Massachusetts MIT Press

- Žižek, Slavoj (2006): *Denial: The Liberal Utopia*. http://www.lacan.com/essays/?page_id=397 (2013. november 15.)
- Žižek, Slavoj (2006): *How to Read Lacan*. London, Granta Books
- Žižek, Slavoj (2007): *Ego-Ideal and Superego: Lacan, as a Viewer of Casablanca*. <http://www.lacan.com/blog/files/30b9d35a0319592a33bbe0bce89a7e7b-63.html> (2013. november 15.)
- Žižek, Slavoj (2007): Resistance is Surrender. *London Review of Books*. Vol. 29. No. 22.
- Žižek, Slavoj (2008): Descartes and the Post-Traumatic Subject: On Catherine Malabou's Les nouveaux blessés and Other Autistic Monsters. *Qui Parle*, 17. <https://read.dukeupress.edu/qui-parle/article-abstract/17/2/123/10131/Descartes-and-the-Post-Traumatic-SubjectOn?re-directedFrom=fulltext> (2013. december 5.)
- Žižek, Slavoj (2008): *For They Know Not What They Do: Enjoyment as a Political Factor*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (2008a): *In Defense of Lost Causes*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (2008b): *Violence: Big Ideas/Small Books*. New York, Picador
- Žižek, Slavoj (2009a): *Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat*. *Eszmélet* 84. (különszám)
- Žižek, Slavoj (2009b): The Cunning of Reason: Lacan as a Reader of Hegel. *Harvard Review of Philosophy*. Vol. 16. No. 1. 104–117.
- Žižek, Slavoj (2011): *Living in the End Times*. London, Verso
- Žižek, Slavoj (2013a): *Demanding the Impossible*. New York, Polity
- Žižek, Slavoj (2013b): *Pervert Guide to Ideology*. (dok. film) rend.: Sophie Fiennes
- Žižek, Slavoj (2016): *Zűr a Paradicsomban. A történelem végétől a kapitalizmus végéig*. Budapest, Európa Kiadó

A kiadásért felelős a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő: Gellériné Lázár Márta
Borító, tipográfia: Jankovič Milán
Tördelés: Volos Bt.
Nyomás, kötés:
Felelős vezető:
Megjelent: ... ív (A5) terjedelemben

A kiadásért felelős a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő: Gellériné Lázár Márta
Borító, tipográfia: Jankovič Milán
Tördelés: Volos Bt.
Nyomás, kötés:
Felelős vezető:
Megjelent: ... ív (A5) terjedelemben